

Modern Teknolojilerle Hilalin Gözetlenmesi Problemine Eleştirel Bir Bakış

Hafız SALIHUDDIN ¹

Tercüme: Dr. Abdullah ACAR ²

Modern Teknolojilerle Hilalin Gözetlenmesi Problemine Eleştirel Bir Bakış

Özet ▶ İslam ‘Şeriatı’nın müslümanlara en büyük kolaylığı, onları, ayın gözlenmesiyle ilgili dini kuralları doğal ve basit yöntemleri kullanmaya yönlendirmiş olmasıdır. Ayrıca İslam, Ramazan ayının başlangıcı ve bayramların tespitinde herkesin kendi yaşadığı bölgede gözlem yapabileceğini belirterek, bu alanı daha da genişletmiştir. Hava kirliliği ya da bulut nedeniyle gün farklılıklarının olabileceği endişelerini, şahitler (şahitlik sistemi) aracılığıyla ortadan kaldırmıştır. Ancak, İslam bütün bu konularda belirli bir zaman diliminde, atmosferdeki farklılıkların ayın görülmesinde etkili olduğu kanaatindedir.

Ayın gözlemlenmesiyle ilgili farklı görüşlerin temel sebebi, bazı bilim adamlarının ayın gökyüzünde görünmesinin çıplak gözle veya diğer matematiksel değerlendirme ve hesaplamalarla yapılabileceği, bu hususun modern bilimler tarafından kesin olarak vuzuha kavuşturulduğu, dolayısıyla bu teknolojiye niçin yararlanılamayacağı ve ayın gözlemlenmesinde neden çıplak gözle görme sistemine ihtiyaç duyulacağı şeklindeki düşünceleridir. Bu sebeple, teknolojinin kullanımıyla ilgili Şeriatın tavrının belirlenmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu makale, peşinen, ayın yaratılmış olmasının/varlığının ayların tespiti için yeterli olmadığı ve aslında ayın çıplak gözle gözlemlenmesinin de gerekli olduğu iddiasını ispat etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ayın Gözetlenmesi, Rasathane, Hilal, Şahit, Çıplak Göz

---

¹ Dr. Hafız Salihuddin, Pakistan’ın Mardan şehrindeki Uluslararası Abdülveli Han Üniversitesi - İlahiyat Fakültesi’nin dekanıdır. İslam Hukuku alanında çalışmaları mevcuttur. Daha fazla bilgi için: http://www.awkum.edu.pk/Departments/Islamic_Studies/Islamic_Studies_Faculty_Hafiz_Salihuddin_Haqqani.html (Erişim tarihi: 15.01.2015).
e-posta Salihuddin@awkum.edu.pk

² Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı.

1. Giriş

İslam tabii/tabiiata bağlı bir dindir. İslam'ın tabiat olaylarına bağlı bir din olduğu, hem eski hem de yeni bilimlerle ispat edilmiş ve evrendeki bütün bu yaratılmış varlıkların son derece modern teknolojilerinin de onlara Allah'ın (cc) birer bağışı olduğu kabul edilmiştir. Ne İslam ne de mantık bunlardan yararlanmaya engeldir. Bununla birlikte, tüm bu nimetlerin Allah'a (cc) itaat için kullanılmalarını ve onları amaçsız kullanmanın doğru olmadığı vurgulanmaktadır. Bu konuda Hac suresinde Allah(cc) şöyle buyurur: “*Görmedin mi ki, Allah bütün yerdekileri ve emriyle denizlerde akıp giden gemileri hep sizin buyruğunuz altına verdi. Göğü de izni olmaksızın yere düşmekten O (koruyup havada) tutuyor. Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir.*”³

Yine Allah (cc) Lokman Suresinde şöyle buyurur: “Görmediniz mi ki, Allah göklerde ve yerde ne varsa hepsini sizin hizmetinize vermiş, gizli ve açık olarak nimetlerini üzerinize yaymıştır. Bununla beraber insanlar içinde kimi de var ki, ne bir ilme, ne bir mürşide ve ne aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında mücadele ediyor.”⁴

Güneş, ay ve başka gezegenlerin de içinde bulunduğu ve insanoğlunun yanısıra hidrosfer ve litosferde milyonlarca canlının var olduğu kainatta, her şeyin bir döngü içerisinde olduğunu yukarıda sıralanan ayetler göstermektedir.⁵ Gökyüzünde güçlü ve değişmez bir sistemin yanı sıra yeryüzünde de mineraller, bitkilerin ve elementlerin ilginç çeşitlilikleri de mevcuttur. Bütün bunlar insanlığın kontrolüne bırakılmış şeylerdir. Aslında evrendeki gök(uzay) varlıkları, elementler ve minerallerin hepsi insanlığın hizmetine/emrine musahhar kılınmıştır.⁶

Öte yandan, aslında güçsüz bir varlık olan insanın evrenin sahibi olmadığını ve onda işleyen kuralları kendisinin koymadığının net şekilde farkına varması için, karada ve denizde bulunan canlıların tamamı, doğrudan ya da dolaylı olarak insanlığa hizmet etmektedir. İnsanoğlu, bütün bunları güç ve kuvveti sayesinde

³ Hac: 65.

⁴ Lokman, 20.

⁵ Kent, condie, Origin of the Earth...palaogeography 75:57-81, (1989).

⁶ Sato, K.(1981)“First order phase transition of a vacuum and the expansion of the universe” Monthly Notices of Royal Astronomical society 195:467.

MODERN TEKNOLOJİLERLE HİHALİN GÖZETLENMESİ PROBLEMİNE
ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

kontrol etse de bu varlıkları kendisine hizmete devam etmeye zorlama gücüne sahip olmadığı farkına varacak, ancak insanlığa hizmet etmesi bütün bu eşyaya sadece Allah'ın boyun eğdirmesinin mümkün olabileceğini ve insanlığın emrine verildiğini görecektir. Bunun anlamı, kendisinin de belli amaç için yaratılmış olması demektir.⁷

Benzer şekilde dünyanın bütün icatları, kainatta var olan bu düzeni yansıtmakta ve bireysel anlamda ibret almaya vesile olmaktadır. Bu nedenle Allah(cc), kainattaki nesnelere sadece insana bir hammadde olarak yaratmaktan ziyade onlardan faydalanılabilmesi ve yeni şeyler icat edilebilmesi için onları sayısız özelliklerle donatarak insanın varlık aleminde kalmasını sağlayan gerekli şeyler olarak yarattı. İlkel ya da modern bilimlerle söylenecek, aslında bunlar insan davranışının ikinci ismidir. Aslında ilimlerin hiçbirisi, yaratılmış olan şeylerin düzgün kullanılmasını sağlamaktan başka yeni bir şey icat edemez. Aksine, bilimsel alanda yapılan keşiflerin tamamı, bütün bu yaratılmışlardaki sistemin Allah'ın (cc) hediyeleri olduğunu ve bunların yine Allah tarafından nasıl çekip çevrildiğini göstermektedir. Ancak, din ve İslam şeriatı, insanların yaratılmış şeyleri amaçları dışında ya da İslami ilkelere zarar vermek amacıyla kullanılmasına mani olur.⁸

Bu sebeple, ister sade vatandaş ister akademisyen olsun hiç kimse müsaade almadan silah, tank veya savaş aleti kullanamaz. Uçaklar da havada ilk defa uçmaya başladıkları zaman, ondan Müslümanlar sadece dünyevi amaçları için faydalanmayıp dini yükümlülüklerini yerine getirmek için de kullanmışlardır. Aynı şekilde, yeni iletişim araçlarının bilgi ve haber kaynağı olarak Müslüman toplulukları tarafından ancak bilgi ve haberlerin aktarılmasında kullanılabileceği oybirliği ile kabul edilmektedir.⁹

Yine, delil ya da kanıt ihtiyacı duyulan durumlarda, sadece bilgi teknolojileri aracılığı ile ispat, dünya mahkemelerince ya da Müslüman din âlimince yeterli kabul edilen veya güvenilen kaynaklardan değildir. Bu durum, İslam'ın köklü prensiplerini ihlal etmemek ve herhangi bir şahıs tarafından yalanlanmamak

⁷ Mufti, Muhammad Shafi, Tafseer Ma`arif-Al-Quran, Vol:7.p.16, HM Saeed Company Karachi 1981.

⁸ Al-Shanqeeti, Muhammad Amin, Tafseer Adwa`a-ul-baya`an fi Eida`a-Al-Qurani Bil Quran, Vol:4.P324, Dar-Al-Fikar Baroot Labna`an, 1415.AH

⁹ Mufti, Muhammad Shafi, "Jawahir Al-Fiqh" P.21 HM Saeed Company 1988.

kaydıyla bu icatlardan belli bir seviyeye kadar yararlanılabileceği anlamına gelmektedir.¹⁰

2. Herhangi bir hava aracıyla Ay'ı gözetlemek, İslam'da zorunluluk değildir:

İncelemeler yapmak üzere herhangi bir hava aracıyla ayı gözlemeleme hazırlığı yapmak aslında tavsiye edilen bir şey değildir. İslam, tabii(kaldırılmayacak şeyleri yüklemeyen) ve evrensel bir dindir. İslam'ın hükümleri, âlim, cahil, okuma yazma bilen/bilmeyen erkek ve dişi olmak üzere tüm fertler için eşittir. Onun belirlediği yükümlülükler, aydınlar, bilim adamları, araştırmacılar ve yöneticiler için ortaktır. Bu durum, ormanlarda, dağlarda ve hiçbir modern cihazın bulunmadığı bölgelerde yaşayan insanlar için de geçerlidir.

Öte yandan İslam, ibadetlerin bizzat kendisinde ya da ibadet alanlarında tüm yönlerden eşitlik bulunmasına, zenginle fakir arasında farklılığın bulunmamasına özel bir önem göstermiştir. Buna, hac ibadeti esnasında tüm hacıların kıyafetinden, Mina, Müzdelife ve Arafat'ta ifa edecekleri bütün görevlerde eşit şartlara tabi oldukları da ilave edilebilir. Bu sebeple İslam'daki temel ibadetler ve yükümlülükler, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın tüm Müslümanların kolayca yapabileceği basitlik ve sadelikte vaz edilmişlerdir. Bu, zengin kişinin ibadetler sahasında daha iyi olanaklara sahip olmaması, fakir kişinin de bu imkânlardan mahrum kalmaması demektir. Bu sebeple İslami ibadetlerin hiçbiri, ne ilkel felsefelerle ne de modern bilime ve icatlarına bağlı değildir. Benzer şekilde, aynı ibadetleri yapan bizlerin hiçbir zaman araştırmacı, matematikçi, astronom, filozof veya herhangi bir kimsenin yardımına ihtiyacımız yoktur. Ayın, hilal şeklindeki doğuşundan dolunay şekline gelinceye kadar geçirdiği evreleri bir astronomun daha iyi anlaması mümkün olmasına rağmen Hz. Peygamber (SAV), Müslümanların kafasını kurcalayacak bu karmaşık ve sanatsal bu türden çabalara ihtiyaç olmayacak şekilde basit ve yüzeysel bir tarzda ve belirli bir sabitlemeyi esas almalarını Müslümanlara tavsiye buyurmuşlardır.¹¹ Nitekim Hz. Peygamber(SAV);

¹⁰ Mufti, Muhammad Shafi, "Jawahir Al-Fiqh" P.45, HM Saeed Company 1988 and this is the main factor which will prove by solid evidences in the paper under reference.

¹¹ Ibni A'abideen, Muhammad Amin, "Rad-Al-Muhta'ar, Vol:2, P.92 Dar Ahya'a Al-Arabi ND.

MODERN TEKNOLOJİLERLE HİLALİN GÖZETLENMESİ PROBLEMİNE
ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

“Orucu hilali gördüğünüz de tutun ve hilali gördüğünüz zaman açın. Şayet hava kapalı olursa (hilali görmenize mani olursa) sayıyı otuza tamamlayın ve bu konuda da en az iki şahit olsun”¹² buyurmuştur. Özetle, herkesin kendi yaşadığı veya bulunduğu yerden kişisel astronomik hesaplamaları ve matematiksel komplikasyonlara ihtiyaç duymadan hilali görmeye çalışmalısınız anlamına gelmektedir. Eğer hilal görülemiyorsa ayın otuz güne tamamlanması gerekir. Hz. Peygamber, hilali görmek için bir engel ya da mani sebebiyle yanlışlıkla/yalandan hilale benzeyen bir şey görülebileceği hallerde ölçülebilen düzenlemeler yapmıştır. Peygamber (sav), hilali gözetlemek için daha fazla işlemler yapılmasını ve denemesini istemedi. Yani, örnek İslam’ın yaşandığı Hz. Peygamber döneminde izlenmesi mümkün olmayan bir icraatla yani hilali gözetleme amacıyla bir uçağın üzerinden ayın hareketlerinin izlenmesini istemek son derece abartılı bir eylemdir.¹³ Çünkü Hz. Peygamber döneminde Mekke’de uzay araçları yoktu, sadece etrafında Ebu Kubeys dağı, Safa ve Merve tepeleri mevcuttu. Aynı şekilde Medine’nin de etrafı sadece dağlarla çevrili idi. Eğer uzay araçları ile hilali gözetlemek İslami bir eylem ya da şer’i bir ihtiyaç olsaydı, Efendimizin arkadaşlarının hilali gözetleme/inceleme amaçlı dağlara çıktıklarına dair hadis-i şeriflerden rivayetler bulunurdu. Nitekim, Hz. Peygamber dönemi, halifeler dönemi ve İslam’ın ilk yıllarında hiç kimse, bazı insanları yüksek dağlara gönderip hilali gözetlemelerini istediklerine dair düzenlemelerin yapıldığından bahsetmez.¹⁴

Peygamber Efendimiz ve ashabının temel ilkeleri, her kentin kendi bulunduğu coğrafyada hilali görmeye çalışmalarıdır/denemeleridir. Tabii ki, ay otuz gün kabul edilecekse ve ay da gözle görülmeye müsaitse. Dolayısıyla, hilali tespit etmek için ay üzerinden gözetleme amaçlı bir uzay aracı göndermek mecbur değildir.¹⁵

Fakat bütün bunlar, bir kişinin kendi başına kazara hava aracıyla hilali gördüğüne dair elde ettiği bilgileri, kendisi için bağlayıcı delil olarak da kullanamaz demek değildir. Çünkü bu konuda onu reddedecek hiçbir sebep yoktur. Daha doğrusu, atmosferde bulunan toz ve buhar sebebiyle hilalin daha alçak

¹² Sunan Al Nasa’i ,Volume 4,p.132.

¹³ Mufti, Muhammad Shafi, “Royat -hila`al” P.20, HM Saeed Company ND.

¹⁴ Mufti, Muhammad Shafi, “A`ala`ati Jadeeda ka Shari Ahka`am”P.14, Ida`ara-Al-Ma`aref, 1988.

¹⁵ Mufti, Muhammad Shafi, "Imdadul Mufteen kamil" p.482.Darul isha`at Karachi.ND.

yerlerden görülmemesi mümkündür ve uzaydaki hava boşluğunda daha yüksek bölgelerde çok net şekilde gözükabilir.¹⁶

3. Hilali Gözetlemek İçin Bilgisayar Yazılımları Kullanma Problemi:

Bir bilgisayar yazılımı yardımıyla uzay boşluğunda ayın varlığını tespit etmek çok zor bir şey değil iken, hilali mutlaka göreceğini garanti etmek ise mümkün değildir. Çünkü hilali görebilmek, keskin bir görüşe, tecrübe ve hava şartları gibi diğer bazı şartlara bağlıdır. Buna ayı görmek için diğer bütün şartları da ilave etmek gerekir. Öte yandan, bilgisayar ayın yüksekliğini ve şeklini bize hesap ederken, ay görülmeyecek şekilde bulutların arkasında da kalabilir. (www.moonsighting.com)

Aşağıdaki konularda bilgisayar yazılımlarından yardım alınabilir:

- Hilali gözetlemek isteyen kişiye, teknolojinin tarif ettiği şekilde hilalin doğacağı tarafa dikkatlerini çekmeye yardımcı olması için. Bu, hilali gözetlemede tecrübesi olmayan kişiye ve gözlerini doğru istikamete yönlendirmesi konusunda yardımcı olur.
- Ayın en iyi gözetlenebildiği yerlerin tespit edilmesinde. Böylece yönetimler, en iyi delillerin/tespitlerin hangi mekanlardan alınabileceğini öğrenirler.
- Her ayın gözetlenmesinde atmosfer şartları için aylık bazda ölçümler yapılabilir. Böylece atmosferin şartlarına göre belirlenmiş olan hilalin en iyi gözetlenebildiği yerler tespit edilir. Çünkü, atmosferin şartlarındaki düzenli ve büyük değişiklikler ayın görülmesinde büyük etki yaparlar.

---

¹⁶ Dr, Zulfıqa`ar Ali Sha, Alhisa`aba`at-Al-Falakiya wa esbat Shahri Rmda`an, P.25 London,2009.

MODERN TEKNOLOJİLERLE HİLALİN GÖZETLENMESİ PROBLEMİNE
ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

- Hilali gördüğünü iddia eden birine, kadı/hakim -bilgisayar yardımıyla elde edilen resim sayesinde- şu kritik soruyu sorar: “Bu günkü ayı/hilalin resmi bu mu?”¹⁷

Tabii ki, hava açık ve rasathane araçlarını kullanmaya hiç ihtiyaç yoksa. Eğer hava bulutluysa veya bir sürü uzun bina sebebiyle hilali gözetlemek için teleskop ya da uzay araçları kullanılmasında, İslami hükümet ya da diğer güvenilir kişiler bu düzenlemeleri yapmak koşulu ile bir sakınca yoktur.

Çünkü, hilali gözetlemek için ispat ve şahitliğin şartları çok da kolaydır. Böylece herkes hilali gördüğüne dair iddiada bulunabilir. Yani, ehil olmayan bir kimsenin hilali gördüğüne dair sunmuş olduğu delil hakkındaki oluşmuş şüphe, son model teknolojiler veya iletişim araçlarıyla elde edilen bilgiler konusunda da insanların aklında şüphe oluşturabilir. Ama burada en önemli olan, genellikle ayın hangi derecelerde görülmesinin delil olarak kullanılmasından ziyade, tahmin edilemeyecek derecede yüksek açıda bulunmamasıdır. İslam hukukçuları da “hilali görünce oruç tutun” mealindeki hadis-i şerif doğrultusunda ayın yüksek yerlerden gözetlenmesinin mümkün/caiz olduğu kanaatindedirler.¹⁸

Allame İbn Abidin bu konuda şunları kaydetmektedir:

Ay her zaman görülmesi mümkün olabilen bir şey olduğu için, alçak tepelerden hilali görmek mümkün olmadığı zaman, onu izlemek için daha yüksek yerlere çıkmak mümkündür. Bu istisna da “zahiru’r-rivaye” ye aykırı bir kanaat değildir.¹⁹

Bu gözetleme ise, yeryüzündekilere görünmeyecek kadar uzak bir mesafede duran hilali görmek için yapılacak bir uçuş olmamalıdır. Çünkü, şeriata göre hilalin görülmesinde esas olan; “*hilalin yeryüzünden ve çıplak gözle görülmesi*” dir. Bu sebeple, bir kişinin hilali görebilmek için hava aracı ile yerden 20-30 bin fit yukarıya çıkıp delil bulması arzulanan bir şey değildir. Yani, bir köy halkının

¹⁷ Kaka kheel, Shabeer Ahmad, kashfi Hillal, p.20, Idara Tahqiqatı Falakiya Islamabad, 2005.

¹⁸ Sahih Muslim, Kitab-Al-Siya`am (14) bab-woojubi.Sawmi Ramda`an (2) Hadith #:2567.

¹⁹ Al-Dur- Al-mukhta`ar, vol:2, P.27.

hilal iyi görülebilir diye atmosferin temizlenmesini istemelerinde inat etmelerine gerek de yoktur.²⁰

4. Ayın 29'unda İki Kişinin Hilali Gördüklerine Dair Şahadetleri Kabul Edilir mi?

Bu soruya cevap verirken büyük âlim Eşref Ali Tahanavi (ra); “*teleskop sadece görmeyi çabuklaştıran bir araçtır*” demektedir. Bunun için özel bir şeriat hükmü bulunmamaktadır, daha doğrusu, araç olmadan da ayın görülebilmesi için uygulanacak metot aynıdır. Bu nedenle bir teleskopla Ay'ın gözetlenmesi doğru ve güvenilirdir ve eğer hilali vasıtasız/araçsız görmek için atmosfer bulutlu ve tozlu ise bu durum ayı gözetlemek için herhangi bir engel bulunmayan yerle aynı şartlara haizdir. Öte yandan, eğer hava bulutlu ve tozlu değilse bu durumda diğer araç-gereçle hilali görmek için çalışılmamalı ve oruç tutulmaya başlanmalıdır.²¹

Ahsenu'l-Fetava(En güzel fetvalar) yazarı şöyle anlatıyor: “Ayı gözetlemek için teleskop, hava aracı veya diğer araçların kullanılması, Şeriatın, ayın görülmesinde inandırıcı/tatmin edici prosedürler için öngördüğü caiz bir konudur. Bu prosedürler için hangi yöntemlerin kullanılacağı konusunda bazı İslam hukukçularınca dile getirilen kabul edilebilir hiçbir hata bulunmamaktadır.”²²

5. Sonuç:

1. İslam Şeriatı, Ramazan ve Bayramların başlangıcının tespiti için aşağıdaki iki yolun takip edilmesini tavsiye eder:

- a) İslam'da kabul edilen genel ilkeye göre, hilal ayın 29. günü gözetlenmelidir.

---

²⁰ Margheenani, Nasiruddin, “Al-Hidaya” Kitab Al-sawm, Vol:1,P.119 Maktaba Haqqaniya, Lahore.

²¹ Thanawi,Ashraf Ali, Imdadul Fatawa,p.2to110,Maktaba Darul uloom karachi.N.D.

²² Mufti, Rashid Ahmad,Ahsan-Al-Fatwah,P.497,H.M.Saeed company Karachi N.D.

MODERN TEKNOLOJİLERLE HİLALİN GÖZETLENMESİ PROBLEMİNE
ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

b) Eğer havada toz veya bulut varsa, oruç günleri 30 güne tamamlanmalıdır.

2. Rasathane gibi modern teknolojilerle hilali görmek için gözlemler yapmak caizdir ve İslam Hukukunun temel ilkeleri çiğnenmediği müddetçe ayı gözetlemek için kullanılabilir. Bu nedenle, bilgisayar yazılımlarından bu hedefi gerçekleştirmek için yardım almak uygun bir yaklaşımdır. Bu bilgisayar yazılımları sayesinde, ayın hangi yerlerde parlak ve görülmesinin daha uygun olduğu geniş alanlar tespit edilebilir. Ve tüm bu tespit edilen yerlerde hiçbir şeyin eşit olmadığı alanlarda tespit edilebilir. Böylece ayın görülmesinde atmosferden kaynaklanan problemler, bu bilgiler yardımıyla bir ölçüde çözüme kavuşabilir.

3. Hilali gözetlemek için modern teknolojilerin kullanılması, herhangi bir araçla veya rasathanede ayın gözlemlenmesi düşünülebilir ve caizdir, ancak bu durum İslam Şeriatında zorunlu değildir. Çünkü, herkes teknolojiyi kullanma konusunda eşit değildir. Yani, hava bulutlu ise veya herhangi bir engel nedeniyle görülemiyorsa, biz bulutların üzerine herhangi bir araçla çıkıp gözetleme yapmaya mecbur değiliz. Bunun yerine ayın yerinin tespit edilemediği düşünülebilir.

Kaynakça

- Al-Dur- Al-mukhta`ar,vol:2,P.27.
- Al-Shanqeeti, Muhammad Amin, Tafseer Adwa`a-ul-baya`an fi Eida`a-Al-Qurani Bil Quran, Vol:4.P324, Dar-Al-Fikar Baroot Labna`an,1415.AH.
- Dr, Zulfiqa`ar Ali Sha, Alhisa`aba`at-Al-Falakiya wa esbat Shahri Rmda`an,P.25. London,2009.
- Ibni A`abideen, Muhammad Amin, “Rad-Al-Muhta`ar,Vol:2, P.92 Dar Ahya`a Al-Arabi ND.
- Kaka kheel, Shabeer Ahmad, kashfi Hillal,p.20,Idara Tahqiq`ati Falakiya Islamabad,2005.
- Kentc, condie, Origion of the Earth...palaegeography 75:57-81, (1989).
- Margheenani, Nasiruddin, “Al-Hidaya” Kitab Al-sawm, Vol:1,P.119 Maktaba Haqqaniya, Lahore ND.
- Mufti, Muhammad Shafi, “A`ala`ati Jadeeda ka Shari Ahka`am”P.14, Ida`ara-Al-Ma`aref, 1988.
- Mufti, Muhammad Shafi, “Jawahir Al-Fiqh”P.21 and 45 HM Saeed Company 1988.

Mufti, Muhammad Shafi, "Royat -hila`al" P.20, HM Saeed Company ND.

Mufti, Muhammad Shafi, Tafseer Ma`arif-Al-Quran, Vol:7.p.16, HM Saeed Company Karachi 1981.

Mufti, Rashid Ahmad, Ahsan-Al-Fatwah, P.497, H.M.Saeed company Karachi N.D.

Mufti, Muhammad Shafi, "Imdadul Mufteen kamil" p.482. Darul isha`at Karachi. ND.

Sahih Muslim, Kitab-Al-Siya`am (14) bab-woojubi. Sawmi Ramda`an (2)

Sato, K.(1981) ``First order phase transition of a vacuum and the expansion of the universe'' Monthly Notices of Royal Astronomical society 195:467.

Thanawi, Ashraf Ali, Imdadul Fatawa, p.2 to 110, Maktaba Darul uloom karachi. N.D.